

Literát Antonio Fogazzaro (1842–1911) a biskup Geremia Bonomelli (1831–1914) – průkopníci katolické recepce evolučního vzniku člověka*

Ctirad Václav Pospíšil

V této studii, která patří do již dlouhého souboru pilotních příspěvků, v nichž sledujeme na široké mezinárodní platformě proces katolické recepce evolučního vzniku – stvoření člověka, chceme společně představit dvě nesporně význačné osobnosti, které v Itálii devadesátých let předminulého století vystoupily s obhajobou evolučního vzniku člověka. Jedním z důvodů tohoto postupu je skutečnost, že oba zmíněné pojilo hluboké osobní přátelství, o čemž svědčí také jejich bohatá vzájemná korespondence.¹

Vzhledem k tomu, že Antonio Fogazzaro vystoupil se svými názory minimálně o pět let dříve než Bonomelli, nejprve budeme věnovat pozornost právě jemu. Ve druhé části studie pak představíme případ biskupa Geremia Bonomelliho. Zároveň je třeba pomyslně vytknout před závorku velké uznání odvahy těchto dvou katolických myslitelů, protože dobře víme, že celonárodní katolická revue *La Civiltà Cattolica*, v níž se jaksí polooficiálně vyjadřovaly postoje Vatikánu, v té době dštěla na transformismus a zejména na hypotézu evolučního vzniku člověka v pravém slova smyslu oheň a síru.²

To však rozhodně neznamená, že by se vědecké kruhy v Itálii k darwinismu stavěly jen zamítavě, což platí zejména o staroslavné univerzitě v Padově.³ Další baštou evolucionismu a darwinismu v Itálii byl *Istituto*

* Tato studie je součástí plnění grantového úkolu GA ČR 16-08021S.

1 Srov. Carlo MARCORA (ed.), *Corrispondenza Fogazzaro–Bonomelli*, Milano: Vita e Pensiero, 1968.

2 Srov. Federico BADIALI, »Vivere una doppia cittadinanza«: *La teologia della creazione nei quaderni de »La Civiltà Cattolica«*, Bologna: EDB, 2013.

3 Srov. Rainer BRÖMER, »Many Darwinisms by Many Names: Darwinism and Nature in the Kingdom of Italy,“ in *The Reception of Charles Darwin in Europe I*, ed. Eve-Marie Engel – Thomas F. Glick, London – New York: Continuum, 2008, s. 375–385, zde s. 378. Zmiňuje se také katolický přírodovědec De Filippi, který byl transformistou již před

Veneto di Scienze. Množství osob, které bychom mohli v dané souvislosti jmenovat, je vskutku enormní, spokojme se proto alespoň s vynikajícím botanikem Federico Delpinem, který v letech 1867–1880 čile korespondoval přímo s Darwinem a obhajoval účelovost evolučního pohybu, což ukazuje na křesťanské pozadí jeho evolucionismu.⁴ Kontrast mezi podstatnou částí světa italské profánní vědy na jedné straně a pozicemi hájenými v *La Civiltà Cattolica* byl tedy na Apeninském poloostrově skutečně znepokojivý.

Každopádně je zajímavé, že ani jeden ze dvou katolických autorů, o nichž nyní pojednáme podrobněji, nehovoří o svém předchůdci Raffaello Cavernim (1837–1900) a jeho knize z roku 1877, tedy alespoň nakolik je nám známo.⁵ Ani Fogazzaro, ani Bonomelli rovněž neznali Mivarta.

rokem 1859. Uznával evoluci v oboru fauny a flóry, ale vyjímá z tohoto procesu člověka, což odůvodňoval jeho zcela výjimečnými duchovními schopnostmi (srov. tamtéž, s. 379). Vzhledem k době, kdy tyto názory zastával, i vzhledem k odporu oficiálních ústředních církevních institucí je vhodné tohoto myslitele začlenit do naší pomyslné sbírky katolických průkopníků, i když nikoli na rovině recepce evolučního vzniku člověka, tak alespoň na rovině otevřenosti evolučnímu vzniku druhů v oblasti květeny a zvířeny.

Když v roce 1866 skončila rakouská vláda v Benátsku, první interpret Darwina v Itálii, Giovanni Canestrini (1835–1900) silně ovlivnil prestižní padovskou univerzitu, která se stala prvním darwinistickým centrem v Itálii (srov. tamtéž, s. 380). Naturalismus měl v Padově dávno tradici. Sluší se připomenout zoologa Lazzaro Spallanzaniho (1729–1799), který údajně hovořil o živočišných, doslova „čtyřnohých“ předcích člověka již hluboko v osmnáctém století (srov. tamtéž, s. 380). Potvrzuje se tak opět, že idea živočišného původu lidského rodu je mnohem starší než Darwinovo dílo z roku 1871. Další osobnosti padovské univerzity, které přitakávaly darwinismu: Giuseppe Balsamo-Grivelli (1800–1874) a Leopoldo Maggi (1840–1905). Srov. tamtéž, s. 381.

Obecně lze říci, že padovská univerzita byla silně zapojena do sjednocování Apeninského poloostrova do podoby jednotného Italského království, a proto její postoje ve prospěch darwinismu měly mimo jiné také silné politické a v jistém ohledu též antiklerikální pozadí. Kdo zná italskou realitu posledních desetiletí předminulého století, ví velmi dobře, že antiklerikalismus se v případě mnoha italských osobností ještě nemusel snoubit s ateismem. Mnozí antiklerikálové byli zároveň věřícími a praktikujícími katolíky. Dozvídáme se také o šíření Haeckelových idejí v Neapoli, kde se stal profesorem biologie Haeckelův žák Anton Dorn (1840–1909). Srov. tamtéž, s. 383. Autor v této poznámce vytěžovaného příspěvku však ani jedním slovem nezmiňuje Caverniho a další katolické myslitele, kteří se vyslovovali pozitivně o možnosti evolučního vzniku člověka.

⁴ Srov. Giuliano PANCALDI, *Teleologia e darwinismo: La corrispondenza tra Charles Darwin e Federico Delpino*, Bologna: CLUEB, 1984. Jedná se celkem o 26 vzájemných, mimochodem nesmírně zdvořilých a přátelských listovních kontaktů.

⁵ Srov. Raffaello CAVERNI, *De' nuovi studi della Filosofia Discorsi ad un giovane studente*, Firenze: Carnesecchi, 1877. V přechozí studii věnované tomuto autorovi a jeho dílu jsme

Historická paměť bývá ve světě učenců bohužel velmi krátká, a proto se za nový objev leckdy prohlašuje to, co bylo již dávno předloženo a následně pozapomenuto, což mimo jiné také v jistém ohledu ospravedlňuje naše snažení tyto bolestné mezery poněkud zacelovat.

**1. KATOLICKÝ LITERÁT, POLITIK
A PRŮKOPNÍK SPIRITUÁLNÍ KONCEPCE EVOLUCE
ANTONIO FOGAZZARO (1842–1911)**

Jako obvykle nejprve stručně připomeneme základní údaje týkající se Fogazzarova života a díla, následně se začteme do jeho knihy, v níž shrnuje své evolucionistické přesvědčení jako hluboce věřící katolík.

1.1 Stručně o životě a díle A. Fogazzara

V titulu tohoto oddílu uvedený spisovatel se narodil ve Vídni dne 25. března 1842, zemřel tamtéž dne 7. března 1911.⁶ Jeho otec spolu se

odhalili, že je skutečně chronologicky prvním katolickým teologem, který v této knize postuloval možnost evolučního vzniku člověka jako přijatelnou pro křesťanské myšlení, pomineme-li neteologa Mivarta. V tomto ohledu jsme také výrazně korigovali to, co o dané záležitosti tvrdí Mariano ARTIGAS – Thomas F. GLICK – Rafael A. MARTÍNEZ, *Negotiation Darwin*, Baltimore: The John Hopkins Press, 2006, s. 32–51. Posledně zmínění autoři zastávají mínění, že Caverni se danou otázkou nezabýval. V době vzniku této studie ona předchozí ještě nebyla editována, a proto na ni můžeme odkazovat jen tímto nepřímým způsobem.

Pokud se jedná o Caverniho osobnost, srov. Dino BOCCLETTI, „Raffaello Caverni nel centenario del »Sidereus nuncius«,“ *Veltro*, maggio – dicembre 54 (2010): 193–204. K životním osudům a myšlenkovému odkazu R. Caverniho lze uvést také následující publikace: Antonio FAVARO, „Raffaello Caverni – Nota Commemorativa del prof. Antonio Favaro,“ (adunanza del 25 febbraio 1900) in *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, Anno Accademico 1899–1900, Tomo LIX (Serie ottava – Tomo secondo) Parte seconda, s. 377–379; Giovanni GIOVANNONZI, „Un Tedesco di Montelupo,“ *La Rassegna Nazionale* CLXXI, 1910, s. 257–274; Giorgio TABARRONI, „Raffaello Caverni: Prete contestatore a 70 anni dalla morte,“ *Physis* 11 (1970): 564–570; Vincenzo CAPPELLETTI – Federico DI TROCCHIO, „Caverni, Raffaello,“ *Dizionario Biografico degli Italiani* 23, Roma Istituto dell'Enciclopedia italiana, 1979, s. 85–88.

⁶ Tyto základní informace čerpáme z: Lucia STRAPPINI, „Antonio Fogazzaro,“ in *Dizionario bibliografico degli italiani* 48, ed. Mario Caravale, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1960, s. 420–429.

svým bratrem, katolickým knězem Donem Giuseppem, stáli na straně italského risorgimenta, tedy hnutí za sjednocení Apeninského poloostrova do podoby jednotného Italského království. Zároveň ale byli horlivými katolíky. Antonio studoval lyceum ve svém rodném městě, následně práva v Padově a posléze v Turíně. Fogazzarova vášeň pro evolucionismus a v určitém smyslu také pro darwinismus má své kořeny evidentně v době jeho padovských studií. Jeho rodina se v roce 1865 přestěhovala do Milána. Od roku 1868 se Fogazzaro zasvětil literární dráze, oženil se a s manželkou, komtesou Margheritou di Valmara, měl tři děti: Terezii (1869), Mariana (1875) a Marii (1881). V roce 1889 se mu dostal do rukou italský překlad Darwinova díla o původu druhů a ihned pojal záměr smířit darwinismus s katolicismem.

Víme, že již dne 22. února 1891 přednesl v Benátkách na půdě *Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti* řeč na téma: „Per un recente raffronto delle teorie di Sant'Agostino e Darwin circa la creazione“ („K nynějšímu srovnání teorií stvoření podle Augustina a Darwina“). Brzy následovaly další podobně laděné konference. Dne 2. března 1893 přednášel za přítomnosti italské královny na téma „Původ člověka a náboženské cítění“. Na tomto základě pak v témže roce vydal stejnojmennou knihu: A. FOGAZZARO, *L'origine dell'uomo e il sentimento religioso: Discorso letto in Roma il 2 marzo 1893 alla società per l'istruzione della donna; presente S. M. la Regina*, Galli: Milano 1893, která se také stala terčem kritiky ze strany katolického tisku a zejména periodika *La Civiltà Cattolica* (LCC).⁷ Z korespondence mezi Bonomellim a Fogazzarem vyplývá, že pohnutky posledně zmíněného byly primárně apologetického rázu, chtěl totiž chránit katolickou víru před nařčením z tmářství a odmítání soudobé vědy. Náš autor měl, obdobně jako jeho otec a strýc, vřelý vztah k jednotné Itálii, a proto není divu, že v roce 1896 byl jmenován senátorem Italského království. Navzdory napomenutí ze strany LCC Fogazzaro pokračoval v dalších podobných veřejných konferencích. V roce 1898 přednášel v Paříži na téma: „Le grand poète de l'avenir“ („Velký básník budoucnosti“). Tyto řeči, v nichž se snažil o smír mezi darwinismem a evoluční koncepcí vzniku člověka s křesťanskou vírou, pak v roce 1899 shrnul ve svazku

⁷ Srov. Francesco SALIS SEEWIS, „Rivista della stampa,“ *La Civiltà Cattolica*, 1893, č. 4, s. 199–211 a 324–339. Další dobové reakce na Fogazzarovy aktivity: srov. Lorenzo Michelangelo BILIA, „Evoluzione o creazione? A proposito di uno scritto recente di Antonio Fogazzaro,“ *Nuovo Risorgimento* 2, (1891): 114–133; Giuseppe BALLERINI, *Antonio Fogazzaro, l'evoluzione e la dottrina cattolica*, Milano: Ghezzi, 1894.

s titulem: A. FOGAZZARO, *Ascensioni umane*, Galli: Milano 1899. Některými myšlenkami z tohoto díla se budeme zabývat v druhém pododdílu této části naší studie.

Je známo, že náš autor se zajímal nejenom o evolucionismus, ale také o parapsychologii, hypnózu, psychologii obecně.⁸ Každopádně se jednalo mnohovrstevnou a velmi pozoruhodnou osobnost. V prvních letech minulého století náš myslitel intenzivně komunikoval s předními expONENTY modernismu, konkrétně s Blondelem, Laberthonnièrem, Loysym. V roce 1905 Fogazzaro jakožto katolický přívrženec evolucionismu vydal svou tehdy velmi slavnou knihu *Il Santo*,⁹ která byla následujícího roku cenzurována jako modernistické dílo a dána na Index pro katolíky zapovězených děl. Antonio na danou věc reagoval okamžitým aktem podrobení se církevní autoritě.

1.2 Mezi Rosminim a Teilhardem – Fogazzarova spiritualistická koncepce evolučního stvoření

Hned na počátku je třeba podtrhnout na první pohled poněkud zvláštní přístup Antonia Fogazzara k problematice evolucionismu,

⁸ Srov. Elena CANADELLI – Paolo COCCIA – Telmo PIEVANI, „Darwin and Literature in Italy: A Profitable Relationship,“ in ed. Eve-Marie ENGEL – Thomas F. GLICK, *The Reception of Charles Darwin in Europe 4*, London – New York: Continuum, 2008, s. 483–509, zde 486–488. Je třeba připomenout, že Fogazzaro byl zřejmě nejvýznačnějším reprezentantem katolické recepce darwinismu v Itálii devadesátých let 19. století, nicméně nebyl v této věci osamocený, i když ne všichni, jejichž jména nyní připomeneme, usilovali o smír mezi darwinismem a katolickou vírou. Na Fogazzarovo dílo *Ascensioni umane* přímo odkazoval známý básník: Giovanni Pascoli (1855–1912). Srov. tamtéž, s. 488–490. Evolucionistická koncepce světa se odráží také v díle významných literátů jako: Luigi Piranededello (1867–1936), srov. tamtéž, s. 490–493; Gabriele D'Annunzio (1863–1938), srov. tamtéž, s. 493–495; Italo Svevo – vlastním jménem Ettore Schnitz (1861–1928), srov. tamtéž, s. 495–500.

⁹ V českém jazyce existuje překvapivě dlouhá řada překladů děl Antonia FOGAZZARA, mezi nimiž neschází ani kniha daná na Index: *Daniele Cortis*, přeložil Vlastislav Komarský, Praha: F. Šimáček, 1892; *Děti*, přeložil R. Klement, Praha: Karel Stanislav Sokol, 1905; *Obrození*, přeložil Ignác Husička, Prostějov: Nový Život, 1905; *Rodiče*, přeložil R. Klement, Praha: Karel Stanislav Sokol, 1905; *Miranda. Novela veršem*, přeložil Karel Vrátný, Praha: V. Kotrba, 1907; *Světect*, přeložil Gustav Žďárský, Praha: Pelcl – Košťatka, 1911; *Eden Anto*, přeložil Otto F. Babler, Praha: Jaroslav Pícka, 1930; *Malý starodávný svět*, přeložil Václav Čep, Praha: Lidová demokracie, 1965.

který lze definovat jako estetický.¹⁰ Jestliže kritická recenze v *La Civiltà Cattolica* definuje tento pokus o smír mezi evolucí a vírou jako mysticko-estetický,¹¹ což autor recenze kritizuje a vnímá jako něco vědecky méněcenného, pak my bychom ve svém hodnocení měli být mnohem obezřetnější. Nemylme se, estetické kritérium má ve vědě své místo. Je například poměrně dobře známo, že Einsteinova teorie relativity se zpočátku prosazovala primárně proto, že byla krásná a harmonická. Logicky uvažující a zákonitosti hledající lidský intelekt nakonec nemůže netíhnout právě k tomu, co vykazuje charakteristiky uspořádanosti či souměrnosti, což nakonec vede k okoušení zážitku krásy.

Nyní budeme věnovat pozornost kritice ze strany *La Civiltà Cattolica*, protože autor dané recenze dokázal podle našeho soudu vystihnout celou řadu podstatných znaků Fogazzarova myšlení. On je považoval za cosi diskreditujícího, nicméně dějiny samy daly této v jistém smyslu slova prorocké vizi za pravdu. Poukazuje-li kritik na to, že Fogazzarovi se evolucionismus propojuje s ideou ustavičného lidského pokroku a tíhnutí celého stvoření k vyšší dokonalosti,¹² pak by znalec měl zpozornět, protože si začne spontánně uvědomovat určité podobnosti s tím, čím v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století tolik oslnil mnohé katolické intelektuály P. Teilhard de Chardin.¹³ Řečené potvrzuje i moderní interpret Fogazzarova myšlenkového odkazu, jenž zdůrazňuje, že Fogazzarovi nejde pouze o prokazování slučitelnosti mezi určitým druhem evolucionismu a vírou v Boha, neboť chce z evoluce dokonce

¹⁰ „La questione sull'origine dell'uomo, malgrado le sue difficoltà scientifiche e filosofiche, è in gran parte una questione di sentimento e di gusto.“ – „Otázka původu člověka, navzdory obtížím na rovině vědy a filosofie, je z valné míry otázkou citu a vkusu.“ Antonio FOGAZZARO, *L'origine dell'uomo e il sentimento religioso: Discorso letto in Roma il 2 marzo 1893 alla società per l'istruzione della donna; presente S. M. la Regina*, Milano: Galli, 1893, s. 10.

¹¹ Srov. SALIS SEEWIS, „Rivista della stampa,“ s. 200.

¹² Srov. tamtéž.

¹³ V tomto smyslu je třeba souhlasit tím, co tvrdí Noor Giovanni MAZHAR, *Catholic Attitudes to evolution in Nineteenth-Century Italian Literature*, Venezia: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1995, s. 201–245.

Na konci knihy se o autorovi dozvídáme následující: Noor Giovanni Mazhar získal na londýnské univerzitě bakalaureát v oboru italského a francouzského umění, dosáhl také doktorátu z filosofie na základě práce o poezii Giacomo Zanelly. Mazhar se jako kněz a vědec zabýval geologií, dějinami lidstva i evolučním myšlením. Na tomto základě vznikla práce, z níž vychází předkládaná monografie. Dané dílo bylo také obhájeno jako doktorát filosofie na univerzitě v Liverpoolu.

učinít prostředek obhajoby křesťanské víry.¹⁴ To je rozhodně nemalé novum, protože zatímco všichni předchozí katoličtí autoři usilovali pouze o harmonizaci vědy s vírou, Fogazzaro přechází z defenzivy do frontálního útoku ve jménu nové vize světa a člověka podle něho harmonicky souznějícího s poselstvím zjevení, které nyní můžeme spatřovat v jeho plné nádheře.

Italský předchůdce teilhardovské vize tvrdil, že k tomuto postoji ho inspiroval George John Romanes,¹⁵ jehož tudíž můžeme přiřadit k těm, kdo se snažili harmonizovat evoluční koncepci zoologie s vírou. Italský literát ho v tom ne zcela, nicméně do jisté míry následoval. Je však třeba podtrhnout, že představovat lidskou duši jako produkt evoluce není bez nebezpečí, které tkví v ohrožení transcendence člověka vůči světu přírody. Dlužno podotknout, že i v této záležitosti by se daly najít určité podobnosti mezi Fogazzarem a Teilhardem. Nicméně celá záležitost není tak jednoznačná, jak se občas dočteme v dílech některých dnešních interpretů.

Ne nadále stvoření lidské duše je doslovně evoluční událost... tak Bůh na dalším z nekonečné řady kroků kupředu náhle stvořil intelektem vybavenou a záro-

¹⁴ „Non si limita a mostrare la possibile conciliazione tra un evoluzionismo depurato dai suoi aspetti materialisti e la fede in un Dio creatore; al contrario cerca di trasformare una particolare dottrina dell'evoluzione in un vero e proprio strumento apologetico.“ – „Neomezjuje se na to, že by dokladoval možnou slučitelnost mezi evolucionismem očištěným od jeho materialistických aspektů a vírou v Boha stvořitele, ale naopak se snaží proměnit určitou specifickou evolucionistickou nauku v pravý a vlastní prostředek apologetiky.“ Giovanni LANDUCCI, „Il modernismo: la filosofia, le scienze e la nuova apologetica,“ in *Il modernismo tra cristianità e secolarizzazione*, ed. Alfonso Botti – Rocco Cerrato, Urbino: Quattro Venti, 2000, s. 83–109, zde 88.

¹⁵ Narodil se v Kingstonu v Kanadě dne 20. května 1848. V roce 1870 získal doktorát buď přírodních věd, anebo – podle jiných zdrojů – medicíny v Cambridgi. Pak pracoval ve fyziologické laboratoři londýnské univerzity. Následně se věnoval studiu evoluční psychologie a organické evoluce. Zemřel dne 23. května 1894 v Oxfordu. Srov. Giuseppe MONTALENTI, „George John Romanes,“ in *Enciclopedia Italiana* 37, ed. Giovanni Treccani, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1949, s. 947. Srov. George John ROMANES, *Darwin and After Darwin, an Exposition of Darwinian Theory and the Discussion of Post-Darwinian Questions*, London: Longmans, 1897. Kniha byla přeložena do češtiny: George John ROMANES, *Darwin a po Darwinovi 1*, Praha: Bursík & Kohout, 1897; George John ROMANES, *Darwin a po Darwinovi 2, podarwinistické otázky sporné: dědičnost, užitečnost*, Praha: Bursík & Kohout 1897–1898. Srov. Ctirad Václav POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Praha: Karolinum, 2017, s. 86, pozn. č. 230.

veň nesmrtelnou lidskou duši, která je podstatně odlišná od duší, jež existovaly před ní.¹⁶

Italský katolický literát nepopíral skokové stvoření lidské duše, její esenciální odlišnost od duše živočišné, nicméně vnímá tento revoluční Boží vstup do světa života jako součást jeho stvořitelského působení, které zvolilo cestu evoluce. Zamyslíme-li se nad právě prezentovanou myšlenkou, pak není tak snadné zařadit Fogazzara mezi ty, kdo kráčeli cestou Braunovy teze.¹⁷

Nyní přicházíme k další, opravdu velké zajímavosti, neboť náš autor poměrně přesvědčivě dokládá, že velký italský filosof, teolog, pedagog a právní myslitel Antonio Rosmini (1797–1855)¹⁸ předjímal ve svém díle evoluční vznik člověka.

Ovšem odkud a jak pochází tato intelektem vybavená duše? Má původ v tom, co Bůh inteligibilního zjevuje smyslové duši, která je tak vybavena intelektem. »A co odporuje tomu,« zvolá Rosmini, »aby citící princip, jak by řekl Aristoteles, byl v možnosti inteligentní? Tedy, co brání tomu, aby tento princip byl povznesen do inteligentního stavu?« Podle Rosminiho myšlení je duch živočichů, tedy smyslová duše také nezničitelná, ovšem neuchovává si svou vlastní individualitu.¹⁹

¹⁶ „La creazione improvvisa dell'anima umana è un fatto evolutivo, alla lettera... così Dio, con un trapasso infinitesimo, creò all'improvviso l'anima umana intellettiva e immortale, essenzialmente diversa dalle anime che la precedettero.“ Antonio FOGAZZARO, *Ascensioni umane*, Milano: Galli, 1899, s. 17.

¹⁷ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 211n. Alexander Braun měl za to, že světový duch tvořil člověka postupně cestou evoluce po tělesné i duchovní stránce zároveň. Fogazzaro ale hovoří o skokovém stvoření lidské duše, byť tento přímý zásah Boha začíná do evolučního toku dějů, protože tato duše mohla být vdechnuta až tělu, které evolucí dosáhlo charakteristik lidskosti.

¹⁸ Antonio Rosmini-Serbati, který je dnes ověřen titulem blahoslavený, spatřil světlo světa dne 24. března roku 1797 v severoitalském městě Rovereto, které se nachází poblíž města Tridentu. Zemřel 1. července 1855 v severoitalském městě Stresa. Určitě bychom si měli povšimnout toho, že studoval na univerzitě v Padově, o níž víme, že již v této době se tam profilovali naturalisté inklinující k transformismu. Rosmini se stal katolickým duchovním a měl dvě velké lásky: katolickou církev a Itálii. Pro podrobnější seznámení s touto postavou odkazujeme na: Ctirad Václav Pospíšil, „Osobnost a dílo kněze Antonio Rosminiho,“ in Antonio ROSMINI SERBATI, *Komunismus a socialismus*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 95–110.

¹⁹ Ma come e di dove ha origine, secondo il Rosmini, quest'anima intellettiva? Ha origine da ciò che Iddio rivela l'essere intelligibile all'anima sensitiva, la quale diventa così intelligente. 'E che ripugna', esclama il Rosmini, 'che un principio senziente, come direbbe Aristotele, sia in potenza intelligente? Cioè, che ripugna che egli venga elevato a condizione intelligente?' Nella mente del Rosmini, lo spirito dei bruti, l'anima

V průběhu tohoto našeho výzkumu jsme měli možnost konstatovat, že také Caverni se v roce 1877 jakožto obhájce možnosti harmonizovat evoluční vznik člověka s křesťanskou vírou odkazoval na Antonia Rosminiho. Fogazzaro Rosminiho přímo cituje, ale není uveden odkaz na příslušnou knihu a místo v ní, kde se citovaná myšlenka nachází. Každopádně vyplývá najevo, že Rosmini jako velký katolický myslitel svým způsobem geniálně předjímal možnost evolučního vzniku člověka a uvažoval o v jistém ohledu evolučním a zároveň plně kreaturálním vzniku nesmrtelné lidské duše, a proto ho můžeme bez obav zařadit mezi nejranější průkopníky možnosti evolučního vzniku člověka v rámci katolického teologického myšlení.²⁰ Pikantní na celé záležitosti je, že Rosmini vypovídal v uvedeném smyslu dávno před vydáním Darwino-va díla z roku 1871! Zároveň je ale třeba podotknout, že idea přetvoření živočišné duše v lidskou duši formou jakéhosi osvícení není z hlediska klasické křesťanské antropologie bez problémů.

2. PŘÍPAD BONOMELLI

I nyní budeme postupovat podle stejného klíče jako v předchozím oddílu této studie, a proto nejprve načrtneme základní body Bonomelliho ne právě snadné životní cesty, přičemž zároveň upozorníme na jeho nejvýznamnější spisy. Následně se pak zaměříme na spis, který bude

sensitiva, e pure indistruttibile, ma non conserva la propria individualità." FOGAZZARO, *Ascensioni umane*, s. 47–48.

²⁰ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 193. Mínění, že Antonio Rosmini svou specifickou naukou o lidské duši do určité míry předjímal katolickou verzi evolučního vzniku – stvoření člověka, bez větší dokumentace vyjadřuje: Ulrich LÜKE, „Schöpfung und Evolution. Wider den naturalistischen Kreationismus und der metaphysische Evolutionismus,“ in *Zukunftsperspektiven im theologisch-naturwissenschaftlichen Dialog*, ed. Patrick Becker – Ursula Diewald, Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht, 2011, s. 21–36, zde s. 27. Tyto aspekty Rosminiho nauky byly dne 14. prosince 1887 oficiálně odsouzeny nejvyšší církevní autoritou, což je vzhledem k tomu, co víme o postoji Vatikánu a o vyjádřeních v *La Civiltà Cattolica* k mínění o skokovém oduševnění živočišného předka člověka poměrně srozumitelné. Dlužno připomenout, že Rosminimu se díky tlaku italských katolíků dostalo určitého zadostiučinění, když byl relativně nedávno blahověčen. Podle vyjádření Kongregace pro nauku víry nebyl heretikem, odsouzení jeho tezí se týká jejich nepřijatelné interpretace, nikoli vlastní intence jejich autora. Srov. Ctirad Václav POSPÍŠIL, „Rehabilitace Antonia Rosminiho,“ *Teologické texty* 14, č. 3 (2003): 110–111.

identifikován v prvním pododdílu této části nynější studie, a podrobíme ho analýze.

2.1 *Životní pouť a dílo cremonského biskupa Geremia Bonomelliho*

Geremia Bonomelli se narodil dne 22. září 1831 v Nigoline poblíž města Brescia.²¹ Jeho otec byl ne příliš movitým majitelem polností. V roce 1851 vstoupil do semináře v diecézním městě Brescia. Kněžské svěcení přijal v roce 1855 a následně ho biskup vyslal na doktorská studia do Říma, kde frekventoval přednášky na Gregorianě. V roce 1858 se stal doktorem teologie a hned nato byl jmenován profesorem filosofie náboženství a hermeneutiky v semináři, kde sám před několika lety studoval. Organizoval také duchovní cvičení kněžstva a lidové misie. V roce 1859 byl vyslán do farnosti v Adro, opět v diecézi Brescia. V roce 1866 byl přemístěn do farnosti v Lovere, kde sepsal tři svazky zaměřené na náboženské vzdělání studentů, které vyšly v letech 1871–1874. Hlavní autorovou snahou bylo reagovat tímto způsobem na vytlačování výuky teologie a náboženství ze státních univerzit a středních škol.

V roce 1871 byl jmenován biskupem v severoitalské diecézi Cremona. Jak je dobře známo, pro Apeninský poloostrov to byly bouřlivé roky sjednocení národa a zániku papežského teritoriálního státu v jeho předchozí mnohasetleté podobě. Na biskupském stolci v Cremoně setrval až do roku 1914, kdy opustil tento svět. V průběhu třiačtyřiceti let svého episkopátu byl zapleten do řady kontroverzí nemalého společenského významu. Zpráva o jeho smrti v *LCC* vyznívala nezvykle kriticky.²²

V první řadě je třeba důrazně upozornit na jeho velmi pozitivní postoj k nově zrozenému Italskému království a také snahu o to, aby se co nejdříve urovnaly neutěšené vztahy mezi novou monarchií a Vatikánem. K okupaci Říma vojsky piemontského a nastávajícího italského krále Viktora Emanuela došlo v roce 1870. Bonomelli navrhoval, aby se intenzivně usilovalo o vzájemné uznání mezi novým státem Vatikán a Italským královstvím, které by garantovalo papežovu nezávislost

²¹ Základní údaje o Bonomelliho životě čerpáme z: Francesco MALGERI, „Bonomelli, Geremia,“ in *Dizionario biografico degli italiani* 12, Roma: Società Grafica Romana, 1970, s. 298–303; ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiation Darwin*, s. 203–219.

²² Srov. „Cronaca contemporanea,“ *La Civiltà Cattolica* 65, č. 3 (1914): 632–633.

a svobodu církve. Takové bylo i konečné východisko v roce 1929. Bonomelli se čile stýkal s mnoha významnými osobami tehdejšího veřejného života, dokonce byl v osobním kontaktu s královskou rodinou. V roce 1889 vydal knihu: Geremia BONOMELLI, *Roma e l'Italia e la realtà delle cose*, která byla promptně zařazena na Index zapovězených publikací.²³ Pro své postoje byl vystaven silnému tlaku ze strany katolického tisku a také od některých kněží své vlastní diecéze. Byl dokonce několikrát přímo i nepřímo vybízen k tomu, aby odstoupil z biskupského úřadu v Cremoně.

Jedna z kontroverzí se týkala Bonomelliho komentáře k italskému vydání kázání věhlasného francouzského dominikána Jacques Marie Louis Monsabrého (1827–1907), v němž se stavěl proti kazatelovu stanovisku ve věci politické angažovanosti křesťana. Bonomelli zásadně odmítal rezignaci katolíků na politický život, a proto ho můžeme označovat také za významnou postavu dějin sociální nauky církve.²⁴ Dne 27. března 1890 dospěl do Vatikánu Monsabrého dopis, v němž si stěžoval na Bonomelliho komentář. Francouzský kazatel ještě předtím, konkrétně 13. března, napsal přímo cremonskému biskupovi, protože ho k tomu pohnuly stížnosti italských kněží. Náš autor se kvůli pokoji v církvi a v duchu evangelní smířlivosti Monsabrému omluvil a zároveň se v této záležitosti podřídil intenci Svatého stolce.²⁵ To, zač se Bonomelli musel omlouvat, se po několika desetiletích stalo oficiální naukou římskokatolické církve.

Od roku 1896 se cremonský biskup výrazně angažoval ve prospěch italských emigrantů ve Švýcarsku, Rakousku, Německu a ve Francii.²⁶ O Bonomelliho misijním a charitativním díle se bezmála čtyřicet let po jeho smrti velmi pochvalně zmínil papež Pius XII.²⁷

Když v roce 1893 vydal Antonio Fogazzaro svou knihu o vzniku člověka a náboženském citění, Bonomelli mu k tomu v jednom ze svých dopisů pogratoval. Zároveň ale přítele vybídl k opatrnosti. Pro nás je

²³ Srov. ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiation Darwin*, s. 204.

²⁴ O zásadním příspěvku těchto průkopníků v oblasti sociální nauky a praxe církve obecně vypovídá dokument: MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Sensus fidei v životě církve*, Praha: Krystal OP, 2015, čl. 73, s. 64–65.

²⁵ Srov. ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiation Darwin*, s. 206.

²⁶ Srov. Joan DELANEY, „From Cremona to Edinburgh – Bishop Bonomelli and the Word Missionary Conference of 1910,“ *Ecumenical Review* 52 (2000): 418–431.

²⁷ Srov. apoštolská konstituce Pius XII., „*Exsul familia*,“ II, odstavec č. 10; http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/apost_constitutions/documents/hf_p-xii_apc_19520801_exsul-familia.html [zveřejněno 1. 8. 1952, cit. 1. 6. 2018].

podstatné, že cremonský biskup v roce 1893 zaujímal k evoluci a k evolučnímu vzniku člověka velmi opatrné stanovisko.²⁸

V roce 1898 Bonomelli publikoval první díl svého třísvazkového pojednání *Seguiamo la ragione* (Řidme se rozumem), věnovaný problematice stvoření, v němž se také nacházejí pasáže, které nás enormně zajímají.²⁹ V druhém dílu se náš autor zabývá christologií a soteriologií, ve třetím pak ekleziologií.³⁰ Dlužno podotknout, že John Augustin Zahm³¹ vydal svou monografii o evoluci a dogmatu v roce 1896 nejen v anglickém originále, ale zároveň také v italském překladu.³² V průběhu práce na vlastním svazku se Bonomellimu dostalo do rukou Zahmovo dílo, které u něho – jak zakrátko uvidíme – způsobilo určitou vědeckou konverzi, kterou vyjádřil v dodatku umístěném v samotném závěru své knihy.³³

Jenomže, krátce před vydáním Bonomelliho díla byla 5. 11. 1897 Zahmova monografie udána Kongregaci Indexu. Recenzoval ji dominikán, konzultor dotyčné kongregace, Enrico Buonpensiere – mimochodem tohoto antitransformistu známe také z případu F. M. D. Leroye OP –, který svůj negativní posudek datoval 15. dubna 1898. Měl to být právě Bonomelliho dodatek k jeho spisu o stvoření, který vzbudil zájem Kongregace Indexu o Zahmovu knihu. Bonomelli byl jakožto biskup vcelku pochoptitelně o dané aféře informován. Jelikož už dříve měl nemalé problémy s Kongregací Indexu zejména kvůli svému postoji v otázce vztahu Vatikánu a církve k Italskému království, sám promptně předběžně retraktoval, aniž k tomu byl někým vyzván, a to listem datovaným 22. října 1898. Není jisté, zda byl Bonomelliho dodatek v jeho díle z roku 1898 předmětem udání na Kongregaci Indexu. To ale nic nemění na skutečnosti, že významný italský biskup přelomu předminulého a minulého století byl nezpochybnitelně od roku 1898 vnitřně přesvědčeným přívržencem reálné možnosti evolučního vzniku – stvoření člověka. Tento osvícený italský teolog ovšem nepovažoval příslušnou otázku za tak zásadní, aby

²⁸ Srov. „G. Bonomelli to A. Fogazzaro, Cremona, April 4, 1893,“ in Marcora, *Corrispondenza Fogazzaro-Bonomelli*, s. 146.

²⁹ Mons. Geremia BONOMELLI, *Seguiamo la ragione* 1, Milano: L. F. Cogliati, 1898.

³⁰ Srov. Mons. Geremia BONOMELLI, *Seguiamo la ragione – La Chiesa*, Milano: L. F. Cogliati, 1900.

³¹ Srov. Dominik OPATRNÝ, „John Augustine Zahm ve sporu o opičí původ člověka,“ *Studia theologica* 18, č. 4 (2017): 63–81.

³² Srov. John Augustine ZAHM, *Evoluzione e dogma*, Siena: l'Ufficio della Biblioteca del clero, 1896.

³³ Srov. Geremia BONOMELLI, *Seguiamo la ragione*, 1. vyd., 1898, s. 201–213.

kvůli ní riskoval jiné, podle něho důležitější záležitosti, zejména na politické rovině.³⁴

Pro nás je podstatné, že ve čtvrtém vydání díla s poněkud rozšířeným titulem: Mons. Geremia BONOMELLI, *Seguiamo la ragione. Dio Creatore e Autore dell'ordine naturale*, Casa editrice F. L. Cogliati: Milano: 1910 (215 stran), není ani stopy po příloze z prvního vydání. Vzhledem ke stejné sazbě je evidentní, že došlo k redakčním úpravám, nicméně klíčová osmá konference, věnovaná stáří lidstva a jeho původu, má ve čtvrtém vydání 18 stran (s. 123–140) stejně jako v prvním (s. 115–132), takže ke kvantitativním změnám v tomto ohledu nedošlo. Podstatným zásahem v oblasti, která je předmětem našeho zájmu, byla však eliminace problematického dodatku z prvního vydání, v němž náš autor recipoval základní teze Zahmova díla.³⁵ Z uvedených důvodů se budeme zabývat pouze prvním vydáním předmětné monografie a jeho následnou verzi nebudeme brát v potaz.

2.2 Problematika evolučního vzniku člověka v Mons. Geremia BONOMELLI, vescovo di Cremona, Seguiamo la ragione 1, L. F. Cogliati: Milano 1898

Nejprve představíme hlavní autorovy intence a celkovou strukturu monografie a ve druhém bodu se následně zaměříme na detailnější lekturu vybraných partií.

2.2.1 Autorův záměr, celkové rozvržení spisu

V předmluvě³⁶ se pod titulem „Ai lettori benevoli“ (Přivětivým čtenářům), který obdobně jako ve středověku představuje jakési *captatio benevolentiae*, před námi Bonomelli nastiňuje plán trísvazkového uvedení do věrouky v apologetickém duchu. V první knize se chce věnovat problematice Boha stvořitele, autora přirozeného řádu. Druhý díl bude pojednávat o Ježíši Kristu jako obnoviteli stvoření a centru nadpřirozeného

³⁴ Srov. ARTIGAS – GLICK – MARTÍNEZ, *Negotiation Darwin*, s. 213.

³⁵ Jelikož v době vzniku monografie: POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 186, pozn. č. 524, měl autor této studie k dispozici pouze ono čtvrté vydání předmětného díla, předložil na právě uvedeném místě předběžnou interpretaci, která se ale nyní ukazuje být nepřesná, a proto ji tímto způsobem uvádíme na pravou míru.

³⁶ Srov. BONOMELLI, *Seguiamo la ragione*, 1. vyd., 1898, s. 3–4.

řádu. Třetí konečně o církvi jako pokračovatelce v díle Ježíše Krista.³⁷ Připomíná také svou předchozí knihu: *Lezioni fondamentali per le Scuole Superiori di Religione*, tedy dílo, které vycházelo v letech 1871–1874. Následuje úvod s titulem „Il latte e il cibo solido della istruzione religiosa“ (Mléko a pokrm solidního náboženského vzdělání).³⁸ Spis je rozdělen do třinácti konferencí a dodatku.

Obecně lze říci, že cremonský biskup velmi často odkazuje na Dan-teho *Božskou komedii*, která byla již tehdy na italských školách povinnou školní četbou. Styl je kazatelský, italsky mnohomluvný, často se útočí na čtenářovy city. Máme tudíž v rukou dílo, které vykazuje známky dobové typicky italsky laděné vyšší popularizace.

První konference – „Causa precipua della miscredenza moderna“ (Hlavní příčina moderního bezvěrectví)³⁹ – je identifikována v pokroku vědy, jemuž neodpovídá úroveň náboženského vzdělání. Neměli bychom přehlédnout informaci o tom, že až do počátku sedmdesátých let předminulého století byly v Itálii teologické fakulty na státních univerzitách, pak ovšem došlo k jejich vyloučení ze svazku s ostatními vědami a mnozí se pak teologii začali posmívat. Následně byla zrušena výuka náboženství na státem řízených gymnáziích a technických středních školách.⁴⁰ Právě proti nerovnováze mezi odborným a náboženským vzděláním tedy chce náš autor svým dílem bojovat.⁴¹

Nyní velmi stručně představíme další kapitoly – konference: 2. konference:⁴² „Che cosa cerchiamo noi tutti?“ (Co všichni hledáme?) Odpověď: Všichni hledají pravdu. 3. konference:⁴³ „Dio esiste“ (Bůh existuje). Zde máme před sebou populární teodiceu. 4. konference:⁴⁴ „Dio non è un'astrazione. – La materia.“ (Bůh není abstrakce. – Hmota). V zásadě se jedná o pokračování teodiceje. 5. konference:⁴⁵ „Chi è Dio? – Sua perfezione.“ (Kdo je Bůh. – Jeho charakteristiky). Autor přechází na dog-

³⁷ Srov. BONOMELLI, *Seguiamo la ragione – La Chiesa*. Celkem 16 konferencí o církvi a jejím působení plus dodatek.

³⁸ Srov. BONOMELLI, *Seguiamo la ragione*, 1. vyd., 1898, s. 5–14.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 15–30.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 23.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 27.

⁴² Srov. tamtéž, s. 31–38.

⁴³ Srov. tamtéž, s. 39–60.

⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 61–70.

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 71–84.

matickou rovinu tehdejšího pojednání o jediném Bohu. 6. konference:⁴⁶ „La vita intima di Dio. – Il mistero della Trinità.“ (Vnitřní život Boží. – Tajemství Trojice). Zhuštěný obsah tehdejšího pojednání o trojjediném Bohu. Bohužel jsme svědky jednostranné koncentrace na imanentní Trojici, kvůli čemuž se pak celý zbytek teologie odehrává podle vzorce jediný Bůh – svět. 7. konference:⁴⁷ „La prima processione di Dio fuori di sé – La creazione dal nulla – La sua grandezza.“ (První vyjití Boha ze sebe – stvoření z ničeho – jeho velikost). Dogmaticky o Bohu stvořiteli. 8. konference:⁴⁸ „L'uomo. – La sua origine. – Trasformismo. – Sua antichità. – Sua unità.“ (Člověk. – Jeho původ. – Transformismus. – Stáří lidstva. – Jednota lidstva). Základní prvky antropologie v souvislosti s transformistickou interpretací vzniku člověka. 9. konference:⁴⁹ „Il mondo degli spiriti.“ (Svět duchů). Náplní je stručná angelologie a démonologie. 10. konference:⁵⁰ „L'uomo. – Corpo e anima. – L'anima immortale.“ (Člověk. – Tělo a duše. – Nesmrtelná duše). Máme před sebou náčrt uvedených témat dogmatické antropologie. 11. konference:⁵¹ „Si continua la dimostrazione dell'immortalità dell'anima.“ (Pokračuje se v dokazování nesmrtelnosti duše). Pokračuje výklad daného tématu, které spadá do systematicko-teologické antropologie. 12. konference:⁵² „Si svolgono alcune obiezioni contro la spiritualità e l'immortalità dell'anima. – Due ipotesi assurde. – Il composto umano.“ (Vyvracejí se některé námitky proti nesmrtelnosti duše. – Dvě absurdní hypotézy. – Komplexnost lidské bytosti). Jak vidno, téma nesmrtelnosti duše bylo pro Bonomelliho zcela zásadní. 13. konference:⁵³ „Conclusione capitale che si trae dalle cose fin qui discusse. – La religione naturale. – Fondamento supremo d'ogni religione.“ (Celkový závěr, který vyplývá z výše probraných témat. – Přirozené náboženství. – Hlavní základ každého náboženství). Dodatek:⁵⁴ „Appendice importante – Sulla evoluzione.“ (Důležitý dodatek – O evoluci).

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 85–100.

⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 101–114.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 115–132.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 133–148.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 149–162.

⁵¹ Srov. tamtéž, s. 163–176.

⁵² Srov. tamtéž, s. 177–190.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 191–200.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 201–213.

Po tomto přehledu, z něhož jasně vysvitlo, že ústředním bodem je nesmrtnost lidské duše, by mělo být zřejmé, že svou pozornost budeme koncentrovat na osmou konferenci a na důležitý závěrečný dodatek. Je rovněž jasné, že základní autorova pohnutka je apologetického rázu. Jde o to, ospravedlnit víru v kontextu doby naplněné úžasem nad pokrokem vědy, a to zejména na poli zoologie, biologie a paleoantropologie. Vzhledem k obrovskému napětí mezi postojem autorů z vlivného celonárodního periodika *La Civiltà Cattolica* na jedné straně a darwinistickými přírodovědeckými centry v Padově, Benátkách a částečně i v Neapoli na straně druhé je uvedená snaha italského biskupa velmi dobře srozumitelná.

2.2.2 Problematika vzniku člověka v osmé konferenci

Již od první strany se pojednává o vzniku druhů v oblasti fauny a flóry. Podle vědců by mělo být jisté, že život se vyvíjí od méně dokonalého k dokonalějšímu.⁵⁵ Mojžíš se shoduje se současnou vědou, protože popisuje stvoření od méně dokonalých k dokonalším tvorům. To mu bylo zjeveno Bohem, byť v předvědecké formě odpovídající jeho době. Bonomelli současně odmítá vyhraněný konkordismus, když tvrdí, že Mojžíš nemíní psát učebnici geologie, neboť jeho cílem byla náboženská nauka určená jeho lidu.⁵⁶ Důrazně se odmítá myšlenka, podle níž by člověk vznikl pouze na základě nahodilosti, neboť k jeho vzniku je nevyhnutelně nutná inteligentní stvořitelská příčina.⁵⁷ Vzhledem ke konstatovanému není nesnadné dospět k závěru, že náš autor rozhodně není vyhraněně antitransformistický, o čemž svědčí i následující výrok:

Transformismus formulovaný s velkou inteligencí anglickým přírodovědcem Darwinem je soustava, v níž je smíšeno mnoho omylů s mnoha pravdami, ostatně tak to bývá se všemi vědeckými systémy.⁵⁸

⁵⁵ „La scienza, dice, è ormai accertato, che la comparsa della vita sul nostro globo comincia dal meno perfetto e muove verso il più perfetto.“ – „Věda tvrdí, že je dnes již jisté, že život na naší planetě se začíná od méně dokonalého a směřuje k vyšší dokonalosti.“ Tamtéž, s. 116.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 117.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 119.

⁵⁸ „Il trasformismo formulato con molto ingegno dall'inglese Darwin, è un sistema, che ha con molti errori miste molte verità, come in generale tutti i sistemi scientifici.“ Tamtéž, s. 119–120.

Na rozdíl například od Cateriniho a jiných vyhraněných antitransformistů Bonomelli spravedlivě rozlišuje mezi darwinismem v jeho původní podobě na jedné straně a jeho ateistickou interpretací na straně druhé. Dalo by se říci, že biskup z Cremony byl otevřený přechodu od méně komplexních forem života k oněm komplexnějším. To mu však nebrání, aby se vyslovoval kriticky k Darwinovým návrhům. Druhy se nám jeví jako stabilní, na což ukazuje i geologický záznam a konstatování paleontologů. Biologické modifikace mají případkovou povahu, šlechtěním a vlivem prostředí vznikají jen variety v rámci daného druhu, transformismus je proto pouhou hypotézou, která není ověřena.⁵⁹ Důležité je, že se tento přechod nevylučuje absolutně, nicméně mezidruhová proměna musí mít podle našeho autora vyšší příčinu v Bohu stvořiteli.⁶⁰ Biskup z Cremony dokonce hovoří velmi otevřeným způsobem o různých možnostech stvoření lidského těla:

Bible tvrdí pouze to, že Bůh stvořil tělo prvního člověka. Jak? Bezprostředně a sám? Skrze anděly? Za použití dalších příčin nebo přirozených sil? Náhle, anebo postupně? Máme za to, že Bůh ho stvořil tak, jak se mu líbilo, a to stačí.⁶¹

Bůh tedy mohl stvořit lidské tělo různými způsoby, mimo jiné také postupně, tedy evolučně, a to za přispění jiných stvořených příčin a přírodních sil. Italský obhájce smíru mezi Italským královstvím a Vatikánem prostě a jednoduše nemá dost vědecky jistých dokladů evolučního vzniku lidského těla, což v roce 1898 určitě nebyla pouze výmluva. Známe-li dikci dobových příspěvků v *La Civiltà Cattolica*, pak musíme tento výrok hodnotit jako maximum, které si tehdy teolog zejména v Itálii mohl beztretně dovolit. Koneckonců to potvrzuje skutečnost, že stejné hodnocení se nachází také ve čtvrtém vydání díla,⁶² které bylo „očištěno“ pouze od přílohy z prvního vydání.

⁵⁹ „Intanto sta il fatto che la prova del passaggio d'una specie all'altra no si è trovato mai e che la loro è sempre una ipotesi, pura ipotesi.“ – „Je totiž skutečností, že doklad přechodu z jednoho druhu do druhého se nebyl nikdy potvrzen, a proto jejich mínění je pouhou hypotézou.“ Tamtéž, s. 120.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 121–122.

⁶¹ „La Bibbia afferma soltanto che Iddio formò il corpo del primo uomo. Come? Da sè immediatamente? Per opera degli Angeli? Per opera d'altre cause o forse naturali? In un lampo o poco a poco? Teniamo che l'ha formato Iddio come gli paicque e basta.“ Tamtéž, s. 125.

⁶² Srov. Geremia BONOMELLI, *Seguiamo la ragione*, 4. vyd., 1910, s. 133.

Následuje otázka stáří lidského rodu. Bonomelli tvrdí, že podle Písma by to mělo být několik tisíciletí. Vědci však navrhuji docela jiné rozpětí doby trvání lidského rodu, názory odborníků v devadesátých letech devatenáctého století kolísaly mezi třinácti až pěti sty tisíci lety, což je obrovský rozptyl.⁶³ Náš autor správně uzavírá, že prehistoričtí archeologové a paleoantropologové by se měli poněkud více shodovat, aby byla vůbec možná nějaká diskuse.⁶⁴ Je tudíž nasnadě, že Bonomelli se neuzavírá transformismu ani evolučnímu vzniku lidského těla, není však s to na základě údajů jemu soudobé vědy rozhodnout, jak bylo stvořeno lidské tělo, zda vůbec a hlavně jak by mělo docházet k mezidruhovému transformaci. Dalo by se říci, že transformismus a darwinisticky pojiňmaná evoluce jsou pro něj na úrovni zajímavé, leč rozhodně nikoli prokázané hypotézy. Nepřekvapí nás, že má stále ještě pochybnosti, jestli lze dokázat jako skutečnost dobu kamennou, bronzovou a železnou. Tato jeho skepse ale byla v roce 1898 podle našeho soudu poněkud nepřiměřená. Podstatné je, že danou záležitost aprioristicky nesmetá ze stolu. Celé pojednání o původu a stáří lidstva končí pro katolického teologa standardní obhajobou jednoty lidského rodu a odmítáním jakékoli formy rasismu. Argumentaci tohoto typu velmi dobře známe: jedinci z různých lidských skupin mohou spolu plodit plnohodnotné potomstvo, všichni lidé navzdory nemalým různostem v barvě kůže, kultuře a náboženství vykazují všechny základní charakteristiky lidství, jako je inteligence, schopnost abstraktního myšlení, větší či menší svoboda rozhodování, mravní odpovědnost a tak dále.⁶⁵

2.2.3 Příloha k prvnímu vydání z roku 1898

Již úvodní pasáž ukazuje, že Bonomelli nyní zaujímá k evoluci a evolučnímu vzniku lidského těla mnohem vstřícnější postoj než byl ten, jaký se projevoval v osmé konferenci. Dalo by se říci, že evoluční koncepce se pro něj nyní dostává na rovinu pozoruhodné teorie. Současně se při-

⁶³ Srov. BONOMELLI, *Seguiamo la ragione*, 1. vyd., 1898, s. 125–128.

⁶⁴ „Anzi tutto nel campo di queste ricerche preistoriche bisogna andare molto a rilento, se non vogliamo cadere in grossolani apprezzamenti. ... Aspettiamo che cotesti dotti si accordino tra loro e convengano almeno in genere sui punti capitali, e allora potremo discutere.“ – „Zejména v oblasti těchto prehistorických výzkumů je třeba postupovat opatrně, pokud nechceme upadnout do zcela nepřiměřených hodnocení ... Počkejme, až se tito učenci mezi sebou shodnou alespoň na těch nejobecnějších hlavních otázkách, a potom budeme moci diskutovat.“ Tamtéž, s. 128.

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 129–131.

znává určitý ideologický ráz předchozí kritiky evolucionismu ze strany katolických myslitelů:

Zpočátku katolíci pocítovali obavy z důsledků, které se z toho vyvozovaly, když viděli, že je tak ostře napadáno dogma, a proto ve svých obhajobách možná zašli až příliš daleko. Popírali totiž i to, co bylo možno připustit, aniž by to s sebou neslo jakékoli ohrožení, neboť v evoluci a v transformismu viděli jen hroznou soustavu zaměřenou proti principům víry. Nyní se věci lépe objasnily, a tak se seznalo, že mnohé lze připustit, aniž by to ohrožovalo vymezení dogmatu.⁶⁶

Náš autor dále připomíná osmou konferenci a následně přiznává, že po jejím sepsání četl díla některých přírodovědců a zejména monografii amerického profesora Zahma: *Evoluzione e dogma*,⁶⁷ která na něj udělala velký dojem. Není sporu, že italský biskup odkazuje na italskou verzi daného spisu. Zároveň předznamenává, že nemůže být s Zahmem ve všem zcela zajedno, neboť řada věcí se mu jeví jako nedostatečně prokázaná, zároveň však se mu zdá, že kniha je znamením nového postoje katolické teologie k evoluci.⁶⁸ Právě vědy není třeba se bát, protože je od Boha a vede nás k Bohu. Odpírat pravé vědě znamená páchat křivdu

⁶⁶ „A principio alcuni cattolici, atteriti dalle conseguenze che se ne deducevano a vedendo sì fieramente attaccato il dogma, nelle loro difese forse si spinsero troppo innanzi, negando anche ciò che si poteva concedere senza pericolo e non vedendo nella evoluzione a nel trasformismo che una macchina formidabile contro i principi della fede. Ora le cose si sono meglio chiarite a si è conosciuto che si possono fare molte concessioni, rimanendo salvi i confini del dogma.“ Tamtéž, s. 201.

⁶⁷ Srov. ZAHM, *Evoluzione e dogma*.

⁶⁸ „Intendo io di sottoscrivere a tutte le opinioni del valente professore e farle mie? Questo no. Vi sono certe cose che non mi paiono abbastanza dimostrate, altre non abbastanza chiarite (sembra a me), e altre che forse possono essere validamente impugnate. Ad ogni modo questo libro, se non erro, stampato in Italia, è un sintomo del nuovo idirizzo, che questi studi possono a debbono prendere ed è bene che il Clero non si mostri restio ad entrare nella nuova via...“ – „Míním podepsat každé mínění velkého profesora a přijmout je za vlastní? To určitě ne. Jsou tu určité věci, které se mi zdají být ne dost jasně doloženy, jiné zase nejsou dostatečně prokázané, jiné zase mohou být právoplatně napadnuty. Každopádně platí, pokud se nemýlím, že tato kniha vydaná v Itálii je znamením nového zaměření, kterým se mohou a mají tato studia ubírat a bude dobře, když se klérus nebude zdráhat vykročit po této nové cestě...“ Tamtéž, s. 202.

na víře.⁶⁹ Dozvídáme se rovněž o předchozí Zahmově knize, která také vyšla v italském překladu o rok dříve než *Evoluzione e domma*.⁷⁰

Následuje stručná prezentace Zahmova díla o evoluci z hlediska katolické věrouky. Evoluční myšlení je obsaženo již v myšlenkovém odkazu antických filosofů. Podstatné je, že doklady ve prospěch evolucionismu jsou tak jasné a četné, že je přijatelnější než protikladná vysvětlování tajemství života.⁷¹ Bonomelli tedy prožil při četbě Zahmovy knihy určitou vědeckou konverzi, přirovnatelnou k novozákonnímu Tomášovi, z nedůvěřivce se stal někým, kdo jako křesťan přijímá evoluční paradigma jako velmi věrohodné. Jak jsme řekli, už to pro něj není jen ne zcela věrohodná hypotéza, ale plnohodnotná teorie. Určitě není nezajímavé, že náš autor se spolu s Zahmem kloní k paralelismu mezi ontogenezí a fylogenezí.⁷²

Nás ale evoluce v oblasti fauny a flóry nyní zajímá mnohem méně než zásadní otázka možnosti evolučního vzniku člověka, a proto přikročíme právě k tomuto klíčovému problému:

A pokud se jedná o člověka, když jasně rozlišujeme mezi tělem a duší, domnívá se, že tělo pochází z nižších forem života, a díky speciální Stvořitelově prozřetelnosti, takže se jedná o bezprostřední Stvořitelovo dílo. Co je v tom všem v rozporu s vírou? Posvátný text, podle našeho mínění, dokonce upřednostňuje evoluci.⁷³

⁶⁹ „Nessun timore della scienza in qualsivoglia forma si presenti: essa se è vera scienza, non può che venire da Dio e a Dio condurci. Temere che la scienza uccida la fede è far torto alla fede stessa, è dubitare dei fondamenti divini, su cui essa poggia.“ – „Žádný strach z vědy, ať už se prezentuje v jakékoli podobě. Když je to opravdová věda, musí pocházet od Boha a k Bohu nás přivádět. Obávat se, že věda zahubí víru, znamená křivdit víře samotné a pochybovat o jejích božských základech, na nichž spočívá.“ Tamtéž, s. 202–203.

⁷⁰ Srov. John Augustine ZAHM, *Bibbia, scienza e fede*, Siena: l'Ufficio della Biblioteca del clero, 1895.

⁷¹ „...le prove comunemente proposte dai dotti in sostegno dell'evoluzione organica sono tante e di tale importanza, che la rendono più accettabile della teorie opposta delle creazioni successive.“ – „... obvykle důkazy předkládané učenci na podporu organické evoluce jsou tak četné a tak významné, že ji činí přijatelnější než protikladnou teorii následných stvořitelských aktů.“ Tamtéž, s. 204.

⁷² Srov. tamtéž, s. 207.

⁷³ „E quanto all'uomo, fatta distinzione tra corpo e anima, ritiene quello come una derivazione dalle forme inferiori della vita sotto una speciale provvidenza divina, e questa fattura immediata del Creatore. Che c'è in tutto questo contrario alla fede? Il sacro testo anzi favorisce, a noi pare, l'evoluzione.“ Tamtéž, s. 212.

Předchozí váhání ohledně vzniku lidského těla, vyjádřené v osmé konferenci, vzalo za své. Není ani stínu pochyb, že italský biskup se tu pod Zahmovým vlivem přihlašuje ke slučitelnosti Mivartovy teze, aniž by byl její původce zmiňován, s katolickou vírou ve stvoření člověka.

Následuje nepřímý, málo adresný odkaz na svatého Augustina, konkrétně na *De Genesi ad litteram*. Pouze se obecně konstatuje, že jmenovaný velký církevní otec byl nakloněn evolučnímu vzniku tvorů i věcí. S určitým překvapením zde ale nenacházíme odkaz na Augustinovy vý- roky, které by mohly být využity ve prospěch teze o evolučním vzniku – stvoření lidského těla.

Bonomelli sice v preambuli tvrdí, že v některých věcech s Zahmem plně nesouzní, v jeho prezentaci knihy amerického teologa však žádnou disonanci s Zahmovými postoji nenacházíme. Není vyloučeno, že náš autor si na začátku tohoto dodatku jen jaksi předběžně kryl záda pro případ pravděpodobných útoků a kritik. Ve skutečnosti ho Zahm v tom nejpodstatnějším zcela přesvědčil. Není také vyloučeno, že na Bonomelliho intelektuální konverzi mělo jaksi dodatečně vliv též dílo jeho přítele Antonia Fogazzara. Jestliže biskup z Cremony následně své mínění před vatikánskými grémii odvolal, aniž k tomu byl předběžně vyzván, určité to neznamenal, že by přestal vnitřně vyznávat slučitelnost evolučního vzniku – stvoření lidského těla se svou hlubokou katolickou vírou. Jeho jméno bezpochyby patří mezi ty katolické teology a myslitele, kteří byli průkopníky evolučního vzniku lidského těla.

3. CELKOVÝ ZÁVĚR

Předložená studie nesporně představuje novum v rámci českého prostředí, protože o problematice katolické recepce evolučního vzniku lidského těla v Itálii devadesátých letech předminulého století bychom v českém prostředí obdobnou publikaci hledali jen marně. Je nesporné, že italští průkopníci evolučního vzniku lidského těla neměli v 19. ani ve 20. století v tvorbě českých biblistů a apologetů žádný hmatatelný ohlas. Něco jiného ovšem platí o literární tvorbě Antonia Fogazzara. To je však zcela odlišná záležitost, protože naše katolické literáty, kteří byli často nakloněni modernismu, otázka evoluce opravdu moc nezajímala, pokud vůbec.

Přínosnost tohoto badatelského počinu v širším mezinárodním měřítku spočívá jednak v naší interpretaci spisů dotyčných autorů, jednak v poukazování na důležité mezinárodní souvislosti. Italští autoři, kteří doposud psali o Fogazzarovi a Bonomellim, nikde nezmiňují jejich předchůdce Raffaella Caverniho, nepovšimli si rovněž toho, že jeho jméno oba nyní traktovaní autoři nikde nejmenují stejně, jako vůbec nezmiňují George Mivarta. Vezmeme-li v potaz nejen tuto pilotní studii, ale celý náš velmi rozsáhlý projekt, pak není sporu, že uvedení Fogazzara a Bonomelliho mezi tak širokou škálou anglosaských, německých, rakouských, francouzských, belgických a španělských průkopníků katolické recepce evolučního vzniku lidského těla nemá obdobu nejen v české, ale také ve světové literatuře daného zaměření.

Jestliže mezi římským ústředím a Vatikánem na jedné straně a řadou katolických studijních center ve Francii, Německu a Belgii panovalo v devadesátých letech 19. století ve věci evoluce a evolučního vzniku lidského těla narůstající napětí, v Itálii to byli zejména jednotlivci jako Fogazzaro a Bonomelli, kteří z dnešního hlediska v jistém slova smyslu zachraňovali čest praporu italské katolické teologie. Zejména Fogazzarovo myšlenkové poselství opravdu velmi překvapivě v mnoha ohledech předjímalo vize, které o řadu desetiletí později prezentoval Pierre Teilhard de Chardin.

**The Writer Antonio Fogazzaro (1842–1911) and Bishop Geremia Bonomelli (1831–1914)
– Pioneers of the Catholic Reception of the Evolutionary Origin of Man**

Keywords: Evolution; Origin of Man; Darwinism; Theology of Creation; History of Theology; Exegesis; the Old Testament

Abstract: In this paper, the author discusses Darwinism and evolutionism in an Italian context. It also presents two personages of Catholic thinking in Italy in the 1890s who were open to the idea of the evolutionary origin of man. Antonio Fogazzaro (1842–1911), a Catholic writer, anticipated in his vision what can later be found in the work of P. Teilhard de Chardin. Bishop Geremia Bonomelli (1831–1914) accepted the thesis of the American pioneer of the Catholic concept of the evolutionary origin of man, John Augustine Zahm. It is of interest that none of the above mentioned authors mentions Raffaello Caverni, who spoke in the same spirit as early as 1877. G. Mivart, an English pioneer in the Catholic reception of the evolutionary origin of man, is also not recalled. Fogazzaro does point out, however, the heritage of Antonio Rosmini, who anticipated in some way the possibility of the evolutionary origin of man in the first half of the nineteenth century. Although Fogaz-

zaro and Bonomelli did not have any influence on the Czech theological scene at the turn of the twentieth century, the literary works of Fogazzaro were widely translated into Czech.

Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
cpospasil@volny.cz